

УДК 159.9.:33

Кобаль М.В.

Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЇ Д. БЕЛЛА ПРО СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАННЯ

Стаття присвячується аналізу поглядів Д. Белла про вплив інформації на якісні зміни в постіндустріальному суспільстві.

Ключові слова: глобалізація, інформаційне суспільство, інновація, соціальні трансформації.

Кобаль М. В. Особенности концепции Д. Белла о становлении общества знания. Статья посвящена анализу взглядов Д. Белла о влиянии информации на качественные изменения в постиндустриальном обществе.

Ключевые слова: глобализация, информационное общество, инновации, социальные трансформации.

Kobal M. V. The concept features D.Bella of becoming public knowledge. The subject of the article is analysis views D.Bella the impact of information on qualitative changes in the postindustrial society.

Key words: globalization, information society, innovation, and social transformation.

Говорити про знання як про головну ознаку сучасного світу та про те, що ми живемо в інформаційній добі, у так званому електронному суспільстві, в глобалізованій інформаційній економіці і створених ними системах віртуальних реальностей, почали ще у другій половині ХХ ст.

Відтоді ідея “інформаційного суспільства” заповонила не тільки уяву футурологів, бізнесменів та політиків. Урядові кола Японії, наприклад, прийняли концепцію “глобального інформаційного суспільства” як концепцію розбудови власної економіки і суспільно-економічної інфраструктури ще на початку 70-х років ХХ століття, а згодом і Європейський Союз визначив спрямування свого розвитку в цьому напрямі.

Підставою виникнення таких ідей і такої позиції була єдина, загально визнана усіма теоретиками та критиками концепції інформаційних перетворень теза щодо особливої ролі інформації, зокрема знання, в сучасному світі. Проте вже у визначеннях характеру впливів інформації на соціальні, економічні та політичні відносини ця єдність раптово зникла, залишивши по собі численність дискусій і теоретичних суперечок. Загалом на сьогодні вже можна виокремити коло авторів, які у своїх концепціях запропонували більш-менш чітку концепцію розуміння інформаційних впливів на соціальну структуру сучасного суспільства.

І першим тут, безперечно, слід назвати Деніела Белла. Адже саме в його працях було започатковане обговорення проблем трансформації так званого фордистського суспільства у постфордистське, де джерелом і умовою успіху вважалось керування інформацією.

Започаткувавши наприкінці 50-х років ХХ століття термін “постіндустріалізм” відносно системи капіталістичного устрою, Д. Белл наголосив на центральній ролі інформації у проєктах та своєму баченні майбутніх соціальних відносин. Після виходу в світ у 1973 р. “The Coming of Post-Industrial society” кожна більш-менш серйозна спроба західних дослідників сформулювати концепцію “інформаційної доби”, або “інформаційного суспільства”, спиралася на ідеї Д. Белла, а перевидання його праці у 1999 році було викликане суспільним визнанням того, що змістовність і систематичність вищезазначеного дослідження гарвардського професора може бути порівняна тільки зі справжнім академічним досягненням.

Д. Белл, як відомо, вважав, що те нове суспільство, в якому розпочинали своє життя громадяни високо розвинутих країн другої половини минулого століття, хоча і мало свої особливі ознаки, перш за все, характеризувалося збільшенням кількості та якості інформації.

З іншого боку, він підкреслив і те, що якісні зрушення у такому постіндустріальному суспільстві відбуваються не просто внаслідок збільшення звичайної інформації, а внаслідок збільшення інформації особливого типу – знання.

На противагу тоталітарним теоріям розуміння суспільного розвитку, Д. Белл ствердив в якості реально існуючого розподіл, певну незалежність соціальної структури, політики, культури і освіти у так званому постіндустріальному різновиді суспільства. І хоча постіндустріалізм, на його думку, виникає саме внаслідок змін соціальної структури, а розвиток останньої, безумовно, ставить питання перед політикою, культурою, освітою, всі головні зміни та зрушення, як це зазначив американський дослідник, не варто розглядати так, неначе вони відбуваються в одній зі сфер, а потім впливають на всі інші.

Економічні зміни, як про це стверджував Д. Белл, далеко не автоматично викликають зміни в політиці, культурі та освіті. Одна справа – соціальна структура, до якої він відносив і економіку, і зовсім інша – політика. Ця теза перетворилась на наріжний камінь усієї його концепції, однак згодом саме вона викликала і першу хвилю критики інших дослідників.

Загалом Д. Беллу завдяки такому розподілу на певний час вдалося залишити поза увагою питання про те, яка саме ступінь зрушень в одній сфері може викликати певні зміни і в інших сферах. Проте саму вихідну позицію американського мислителя щодо радикального розподілу та незалежного функціонування різних сфер постіндустріального суспільства й наступну ідею щодо розпаду загальної системи цінностей у такому суспільстві було проголошено її критиками навіть усвідомлено лиходійською.

Так, Пітер Стейнфелс, автор праці “Неоконсерватизм” (1979 р.) неодноразово стверджував, що Д. Белл так і не спромігся залишити усвідомлення і загальне розуміння суспільного організму як єдиного цілісного

феномену, і постійно повертався до інтерпретації цієї проблеми у своїх наступних численних статтях, працях і виступах.

Постіндустріальне суспільство, за Д. Беллом, виникає завдяки змінам саме соціальної структури, змінам в економіці, структурі сфери зайнятості, системі стратифікації та системі освіти.

Звідси і типологію суспільного устрою він бачив у вигляді певного порівнювання відповідного різновиду найманої праці – відповідному типу суспільства: сільськогосподарської та мануфактурної праці – індустріальному суспільству, і, відповідно, появу постіндустріального суспільства вбачав пов’язаною, передусім, зі змінами зайнятості у сфері послуг.

Багато в чому використавши ідеї М. Вебера, який про індустріалізацію говорив ще наприкінці XIX століття, і підхопивши концепцію раціоналізації як усвідомлення ролі принципу ефективності суспільного виробництва, Д. Белл пов’язав збільшення продуктивності праці, застосування нових технологій і раціоналізації виробництва через розподіл ресурсів відповідно до принципу найменших витрат, взаємозамінності, оптимізації і максимізації зі змінами в структурі зайнятості – з відтоком робітників зі сфери виробництва до сфери послуг.

Мірою входження в постіндустріальну фазу розвитку, на думку Д. Белла, є те, що кількість робітників, зайнятих у промисловості, зменшується настільки, наскільки це дозволяє система “підприємств-роботів” і виробництва, заснованого на абсолютній автоматизації. Водночас із цим процесом відбувається постійне зростання продуктивності праці на основі раціоналізації виробництва та підвищення його ефективності. Як наслідок, має місце постійне зростання багатства, яке може бути витраченим на задоволення нових потреб; а звідси береться нескінченне підвищення кількості робочих місць у сфері послуг.

Постійні вилучення робочої сили з первинного (сільськогосподарського) та вторинного (промислового) секторів економіки розглядаються в даному випадку в якості позитивного фактора, внаслідок протікання такого процесу передбачається “забування” суспільством важкої фізичної праці й занепад радикальних політичних течій, зокрема марксистської політичної активності (адже як може пролетаріат боротися за свої інтереси, якщо він у контексті вищезазначених дій просто зникає).

Отже, наголошуючи, що в доіндустріальному суспільстві головна роль належала взаємодії людей з природою, і чинником прогресу виступала звичайна мускульна сила, в індустріальну епоху за умови домінування техніки життя людей перетворилося на взаємодію з трансформованою природою, Д. Белл доходить висновку, що в постіндустріальному суспільстві, і саме у секторі послуг, головну роль починає відігравати інформація.

Так, банкіри, на його думку, за допомогою інформації регулюють грошові потоки, терапевти ведуть діалог з пацієнтами, керуючись певним знанням, виробники реклами, якщо розібратися детально у їхній діяльності, – лише передають, наголошують і стверджують пріоритет певних образів символіки.

В термінології зрілого Д. Белла існує визначення трьох різновидів праці – “здобуваючої”, “мануфактурної” та “інформаційної”. Збільшення кількості “білих комірців” (учених, інженерів, фахівців в медицині, освіті, наукових дослідженнях, керуванні економікою) в якості експансії нової інтелігенції прогнозувалося американським дослідником навіть у конкретних параметрах (на кінець 1980-х років передбачалося збільшення цього сегменту аж до 30% від усієї робочої сили). А з цією експансією пов’язувалися і надії на розвиток позитивних факторів постіндустріалізму: якісних змін і запровадження наукового планування розвитку, гуманізації суспільних відносин, усвідомлення значною частиною громадян чітко сформульованого суспільного інтересу тощо.

Втім, ці ідеї Д. Белла були буквально знецінені його критиками. На думку Френка Уебстера, Д. Белл вибудовував свою теорію на доволі хисткому підґрунті. Не існує ніяких іманентних причин, які б змусили зростання в суспільстві кількості спеціалістів вищої кваліфікації однозначно пов’язати з початком “нової інформаційної доби”; а у міркуваннях Д. Белла прослідковуються на диво знайомі форми соціологічного аналізу, заснованого на технологічному детермінізмі, стверджує Ф. Уебстер.

І особливо сумнівними йому видаються декілька тез Д. Белла: перша, пов’язана з тим, що технології начебто можуть розглядатися в якості принципово визначальних факторів соціальних трансформацій; і друга, згідно з якою технології можуть розглядатися до певної міри відокремленими від соціального устрою. І де ж у цьому випадку залишаються люди, капітали, політика, класи, інтереси, запитує Ф. Уебстер.

Дійсно, сьогодні ідеї Д. Белла багато у чому можуть видатися спрощеними. Адже навряд чи можна стверджувати, що технології як “збудник” певних зрушень і трансформацій абсолютно незалежні від соціальних відносин. Де ж тоді поділися б сили та цінності, які визначають бюджети, заплановані на дослідження та розвиток? Де зникають пріоритети корпорацій з інвестування та поновлення виробництва? За якою межею зникають ті переваги, що надаються урядами високорозвинутих країн тим чи іншим проектам розвитку економіки та соціальної сфери?

Оскільки однією з головних тез Д. Белла є твердження щодо визначальної ролі певної якості свідомості у постіндустріальному суспільстві, свідомості, яка до певної міри продукує скептичне ставлення до економічних факторів і водночас моделює необхідність розвитку економіки, ми опиняємось у певній невизначеності: чи живемо ми так само, як і жили раніше в індустріальному суспільстві (хоча й зі збільшеною кількістю робітників у сфері послуг), чи вже давно подолали межу його трансформації у постіндустріальне?

Відповідь Ф. Уебстера на це запитання є однозначною: навряд чи варто говорити про постіндустріальне суспільство, якщо існування і розвиток автоматизованої та виробничої системи, як це стверджує Д. Белл, є необхідною умовою будь-яких індустріальних змін.

Головним фактором появи постіндустріалізму Д. Белл вважає зростання сектору послуг в економіці, політиці, освіті з одночасним скорочення промислового та сільськогосподарського секторів. Причому останні два сектори певним чином субсидують сектор послуг, де використовується усе те, що заробляється у сільському господарстві та промисловості.

Проте детальне дослідження розвитку економік високорозвинутих країн Західної Європи та США засвідчує, що найбільш вражаючі зміни були зафіксовані не у зв'язку з перетіканням робочої сили до сектору послуг і сектору промисловості, а трансформації насамперед сільськогосподарського сектору. Адже навіть щодо Великобританії не можна стверджувати, що сфери зайнятості населення протягом останнього століття змінювалися послідовно внаслідок збільшення ефективності та продуктивності праці (зайнятість у промисловості протягом доволі тривалого часу у Великобританії залишалася доволі стабільною, а колапс промисловості й відтік робочої сили був викликаний, перш за все, рецесією та урядовою політикою 1980-х років, а також фемінізацією робочої сили).

З іншого боку, виокремлення відстороненого характеру сектору послуг, за великим рахунком, є умовністю класифікації, яка реально можлива лише теоретично. Така умовність була викликана відповідним розумінням відмінностей різних сфер економіки, де вважалося, що продукт перших двох сфер, сільського господарства та промисловості, матеріальний, він виробляється, продається та використовується у певний спосіб, в той час, як послуги нематеріальні і не мають довготривалого існування.

Звідси Д. Белл і змальовував постіндустріалізм як стадію розвитку, де робота у сфері послуг виступає протилежною виробництву товарів, як певна взаємодія людей, що має інформаційний і нематеріальний характер.

Зростання зайнятості у сфері послуг є ні чим іншим, як наслідком “внутрішнього секторного зростання третинності, а не результатом міжсекторних переливань”. Збільшення кількості працюючих у сфері послуг багато в чому залежить від сутності розвитку процесів розподілу праці та системного зв'язку між вторинним і третинним секторами.

Власне, подібний розподіл може мати місце лише як теоретична ймовірність. В реальності ж усе відбувається дещо інакше: хоча у третинному секторі й немає безпосереднього виробництва товарів, значна його частина все ж пов'язана з процесами їхнього виробництва.

Розподільча, дистрибутивна індустрія, хоч сама по собі не виробляє матеріальних предметів, однак у своїй сутності невіддільна від процесів їхнього виробництва: адже якщо товари не будуть продаватися – вони не будуть і вироблятися. Навіть освіта, яка, згідно з ідеями Д.Белла, є класичним прикладом послуг, що використовує певні ресурси, насправді своїм існуванням і розширенням, якісними змінами насамперед зобов'язана потребам суспільства у систематизації та навчанні робочої сили, у залученні працівників до наукових досліджень, які забезпечують зростання ефективності виробництва.

Робота значної частини працівників, зайнятих у секторі послуг, спрямована на підвищення ефективності виробництва товарів. З іншого боку, Д. Беллу так і не вдалося побачити тенденцію зміни самого напрямку інвестицій у сфері послуг, коли вони здійснюються не тільки й не стільки у наймання працівників, скільки у набування товарів, технічних засобів, які б могли здійснити певні операції заради полегшення побуту та існування.

Ціна послуги, яка може бути надана індивіду іншою людиною, може видатися менш придатною, ніж ціна побутового технічного знаряддя, яке виконає ту саму операцію, але значно дешевше. От і виходить, що вимога послуг у вигляді товарів може впливати на виробництво новітньої техніки для забезпечення сервісного обслуговування, тобто, сфера послуг так чи інакше здійснює вплив на саму сферу виробництва суто інформаційного, або, точніше, такого, де інформація починає відігравати домінуючу роль.

Виробничі послуги (інформаційна діяльність у вигляді банківської справи, реклами, надання інформації в он-лайнному режимі, комп'ютерне програмування, консультування з менеджменту) реально поліпшують розвиток економіки у багатьох сферах. І тут навряд чи можна стверджувати де більше: у промисловості, чи у сфері обслуговування населення. Інформація давно вже перетворилася на фундаментальний фактор розвитку економіки, вагоме підґрунтя у переструктуруванні усіх її галузей.

Втім, в концепції Д. Белла існує ще одна суттєва характеристика його “постіндустріально-інформаційного” суспільства: описуючи його, він відзначає не тільки зростання кількості інформації внаслідок збільшення зайнятості у сфері послуг, але й акцентує увагу на зміні якісних характеристик інформації в новому суспільстві. На думку Д. Белла, стрижневим принципом постіндустріалізму стає теоретичне знання, яке все більше і більше перетворюється на джерело інновацій, постійно змінюючи співвідношення поміж наукою та технологією.

Відповідні зміни у трудовій діяльності і моделях зайнятості, індивідуалізація праці є підставою для виникнення нового типу особистості, яка мусить бути спрямованою на постійну гнучкість і в тому, що вона робить сьогодні, і в тому, що вона збирається робити у майбутньому, якщо вона все ж має бажання вижити у системній рухливості інформаційного суспільства. Інформаційне суспільство моделює людину нового типу, індивіда, який вже не орієнтується на цінності минулого часу: відданості певній компанії, постійному місцю у певній виробничій структурі, надійності та захищеності соціальної та громадянської позиції. Натомість приходить потреба самопрограмування, уміння перенавчатися й пристосовуватися до умов, які постійно змінюються, здатність знаходити собі місце у все нових і нових проектах, спираючись не на зв'язки і позиції у корпоративній бюрократії, а на особисті мережеві контакти. Натомість особливої уваги набуває комплекс

власних якостей: уміння вирішувати проблеми, здатність працювати в команді, адаптивність, уміння вчитися впродовж життя, спілкуватись тощо.

Під впливом невинного розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій відбувається ціннісно-сміслова переорієнтація людей. Якщо члени традиційного суспільства керувалися здебільшого освяченими культурою етичними нормами та цінностями, то сучасний індивід, навпаки, все більше починає сам обирати собі і спосіб життя, і поведінку. Людське життя у цьому випадку перестало сприйматись як незворотність долі, моральні норми почали піддаватись сумніву. Замість поведінки, що здійснюється відповідно до традиційних норм і цінностей, з'явився спосіб життя як часто змінюване прийняття рішень на підставі відстеження, збирання й оцінювання інформації, як прийняття певної моделі поведінки на підставі збалансування можливих ризиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования./Д. Белл. – М. : Academia. 1999. – 620 с.
2. Бауман З. Глобализация: последствия для человека и общества / З. Бауман. – М. : 2004. – 281 с.
3. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф.Уэбстер. – М. : 2004. – 209 с.

УДК 371.13

Сидельник Н. В.

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються питання інтерактивного навчання студентів у вищій школі. Зокрема, розкривається сутність інтерактивних методів навчання та особливості їх застосування у навчальному процесі вищої школи.

Ключові слова: педагогічні технології, інтерактивні технології, інтерактивні методи, інтерактивні форми, інтеракція, дискусія, «кейс-метод», гра.

Сидельник Н. В. Интерактивные методы обучения будущих педагогов в высшей школе. В статье рассматриваются вопросы интерактивного обучения студентов в высшей школе. В частности, раскрывается сущность интерактивных методов обучения и особенности их применения в учебном процессе высшей школы.

Ключевые слова: педагогические технологии, интерактивные технологии, интерактивные методы, интерактивные формы, интеракция, дискусия, «кейс-метод», игра.

Sidelnik N. Methods ineraktyvni study of future teachers in high school. The article deals with the interactive learning of students in higher education. In particular, the essence of interactive teaching methods and their uses in the educational process of higher education.

Key words: educational technology, interactive technology, interactive methods, interactive, interaction, discussion, "case-method" game.

Досягнення високого рівня інтелектуального та особистісного розвитку студента – важливе завдання, поставлене перед системою вищої освіти. Шлях його вирішення проходить через запровадження інтерактивних педагогічних технологій. Реалізація останніх прямо залежить від усвідомлення їх сутності та різноманітного позитивного впливу на становлення особистості фахівця.

Актуальним проблемам і принципам використання інтерактивних технологій приділяють увагу вчені (О. Біда, І. Маркова, Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Пометун та ін). Вони визначають, що інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншою. У ході інтерактивного навчання студенти вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати виважені рішення. Сутність інтеракції у тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчаються і навчають. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія студентів між собою, їх співпраця, спілкування, співробітництво. Викладач – тільки організатор і координатор інтерактивної взаємодії. Особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, більш відкриті та активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої взаємодії, яка характеризується відсутністю полярності і мінімальною сконцентрованою на точці зору вчителя [5, с. 72].

Сучасний навчальний процес вищої школи передбачає запровадження у процес підготовки вчителя історії різноманітних інтерактивних методів і форм навчання. Як відомо, слово “інтерактивний” походить з англійської мови: “interact” (від “inter” – взаємний і “act” – діяти), отже, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх його учасників. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб’єктами навчання. Вони розуміють, що роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. Організація